

БЕЗ КОРИННЯ*

Поганські спомини. Поминальні проскурки. Оздоба церкви. „Христос воскрес!“ Великодня ніч. Останні лекції. Нетерпелива Іза. Конкляв. „Шпоньчин“ жах. Києво-печерська Лавра. Римські катакомби. Вчені короли. Намисто. У Видибицькому Манастирі. Спархіялки. Тайоня. Прастара Земля та її стихійна сила. Пляни на ближчий час. Крізь чужі окуляри. Брама в життя.

Ноель зрослась із тими стародавніми „безсмертними“, любила їх ще з дитинства, памятаючи їхні наймення та зображення, які бачила в старому парку своєї бабуні, в бібліотеці маєтку, ще в тому старому гнізді, на Волині. Були вони їй близькі й милі майже так, як і зображення пра-прадівів та прадавніх бабунь ріжних націй, зафіксованих на старовинних портретах великої родинної галерії. Хто ж були ці, ніби ближчі предки? — Такі ж напівзаслонені минувшиною, оздоблені авреолею присипаних порохом згадок, свідомістю, що вже давно їх нема, бо вони зробили вже все своє, що мали зробити на землі. І коли була різниця між цими „молодшими“ й тими прадавніми, то та різниця випадала не на користь „пізнішим“. Бо ж перед цими, що на портретах, слід було робити поважне, урочисте обличчя, випростувати душу, чи навіть і тіло, бо ж вони були суворі судді й неласкавим оком дивилися на тих, що прийшли по них і, коли не забували, то принаймні могли забути заведені ними традиції й настановлені може „ще ранішими“ родові гасла.

За те перед „ще ранішими“, що були зображені в камені й бронзі, обличчя розцвітало усміхом, серце наповнювалось радістю, уста видавали спів, бо ж усі їхні заповіти й гасла були в одному:

— „Carpe diem“ („Користай з дня!“)

Ноель відчувала близькість тих милих богів навіть і тут, в цій „гіпербореїській“ весні Бористенській, повній для неї „варварських пересудів“, не менш неприємних, як і варварські морози, що все не хотіли відійти з цієї втомленої зимою землі. Тільки ж тут старі боги були — „нечистою поганською мерзотою“, демонами, кам'яними ідолищами, як дивились на них ті, хто дістав у спадщину суворі заповіти Візантії.

Кому ж зв'язатись у своїх мріях-думах? Не було кому. Самітність усе більш опановувала її. З наближенням весни повернулася гарячка, кашель, втрата голосу й несподівані раптовні пароксизми з великими горляними кровотечами. Тому її майже цілком увільнили від інститутських приписів і лишили в лічниці „саму“.

Тим часом православні подруги „говіли“: мали тижневі реклекції, що закінчувалися сповіддю й Причастям. Причашались тільки раз на рік, всі гуртом, як приписував статут, а потім уже до чергового Великого Посту про це не згадували, бо не силу-

* Це останні розділи споминів авторки, написаних у повістевій формі, що появляються одночасно окремою книжкою (ціна 2'50 зл.).

вали їх приступати до сповідниці та до Столу Святого. Для Ноель була це дивина, як також і її подруги дивувалися, що вона — „фанатичка“ без „говіння“ радо йде до Св. Сповіді та Св. Причастя при всякій нагоді, коли тільки буває Служба Божа в каплиці.

„На горі“ — в клясах лекцій не було. Вранці, по молитві, читали Євангелію. Замість „Серьожі Бор-Роменського“ та „Детства і Отрочества“, улюбленої лектури інституток, роздавали для читання „Катакомби“, перероблені Євгенією Тур, „Сказаніє про дєву Февронью і град Кітеж“, „Історію Олексія, человека Божія“ та оповідання Льва Толстого, які Ноель також хотіла прочитати, зацікавлена голосним тоді найменням автора. Таж вона знала московську мову надто погано й тому п'яте через десяте зрозуміла історію простої жінки, але доброї селянки, що її не могло зрозуміти оточення за її добре серце й глузували з неї, звавши її „Маланья — голова баранья“. Ноель знала, що це тільки назва, однак із того часу зарисувалося в її уяві, що в тих далеких просторах, засипаних мало не вічними снігами, в таємній „Росії“ живуть істоти подібні до кентаврів, або до Амонових сфінксів, цебто ніби між тамешніми жінками трапляються, мовляв, або „дівичі червоної барви“ („красні дєвіци“), з товстими руськими косами, в червоних довгих „сарафанах“*, або з баранячими головами, прикрашеними круто закрученими різьками.

Враз із духовим постом відбувався також і піст матеріальний. Тому економ рідко коли з'являвся в їдальні, особливо в середу та п'ятницю, коли подавали рідкий теплий кисіль, який йому майстерно наливали інститутки безпосередньо в кишені, поки з ним провадилась запальна дискусія про те, що в пісному борщі були з солоної чи сушеної риби — хробаки. До кляс приносили проскурки. Були це білі, двоїсті, одна на одній кругленькі булочки, що пахли кипарисом, тобто якимсь неокреслено — „святим“ запахом і викликали в уяві образи пустинників, їхніх убогих келій з чистими, білими, небарвленими підлогами. Проскурки приносили у великих, як на білизну, кошах і вихованки могли собі купувати їх, але не більше, як три, при чому клясова дама відмічала в реєстрах, хто купує і скільки проскурок. Власниці тих просфор на підрумяненому їхньому споді писали перами хресні наймення своїх батьків і кривних, на одній — живих, на другій — померлих. Третя залишалася чиста й її з'їдали з чаєм, що був із червоним вином, яке роздавали келішками в їдальні після Причастя.

Варя довго „торгувалась“, щоб їй дозволили купити бодай чотири проскурки, а коли все ж таки дістала тільки три узаконнені, дуже довго міркувала й вираховувала. Потім взялась за писання. Але воно не складалось, тож мусила вишкрябувати написане й писати наново. Нарешті вирішила, що власне вона

* Довге плаття без рукавів, що спереду застібається на гудзики (національна московська одежа).

зайво намагається зробити список, бо ж усі її живі кривняки — „нестоючіє“, тобто нічого не варті, не те що молитов. Ліпше зїсти цю проскурку відразу, „поки вона ще мякенька“. Це вирішення буде легше здійснити. Вона ламала шматочками білий, приємний у смаку, прісний хліб, помалу розжовувала й міркувала над другою проскуркою, де мала записати мертвих.

— На віщо ж ти, Варю, її ламаєш? — запитала татарка Шах Гирей, — тільки ж самі крихітки розлітаються.

— А ти й справді „глупая“, — відповіла здивована Варя. — Та хіба ж ти не знаєш, що проскурку не можна різати ножом, бо ж від грішного ножа може потекти на руки кров?!

Тоді вона дуже обережно позбирала крихітки, висипала їх собі в рот, а менші позлизувала язиком з столу. Ще посиділа задумана якийсь час, а потім зідхнула й промовила до сусідки:

— А зрештою, що pomoже померлим молитва отця Феодора? Та й взагалі, мертві — є мертві, і коли б навіть сам петербурзький митрополит за них помолвився, — вони вже зостануться мертвими. Ліпше я зїм і цю проскурку, а помолюся за них сама.

Щодо третьої не було жадних містичних затримок.

Тепер Варі було вже легше приготуватися до сповіді. Тому вона взяла аркушик паперу й почала списувати свої гріхи. Списавши, дбайливо перевірила, а потім взялась вчити їх напам'ять...

Церква була відчинена цілий день. По всіх коридорах пахло ладаном. Часами наступала дивна мовчанка, бо ж роялі й піаніно, що їх звуки звичайно не вгавали весь день, цього тижня зовсім заніміли. Однак заходити до церкви в часі, коли там не правились Служби Божі, не було дозволене. Тільки, випросившись із кляс до шпиталю по лік, або до бібліотеки по книжку, можна було хильцем від клясової дами стати навколішки перед дверима церкви й помолитись вільно й без контролі. Але — на швидку й оглядаючись, чи не йде коридором якась „синиця“.

Щодо цього були щасливіші дівчата — служниці (інститутські „девушки“), бо їм у вільній від праці хвилі дозволялось заходити в церкву на молитву. Інститутки ж мусіли молитись тільки в призначенім часі й так, як постановляв статут та традиції, тобто у відповідній формі для добре вихованих панночок. Взагалі ж мотто з опери „Винова Дама“: „Баришням вашого круга нада приличія знать“ — було тим провідним мотивом інститутського життя, що повторявся день-у-день, зрана до вечора, чи й далі.

Крім служниць часто заходила до церкви й Софія Іванівна. Часом і сестричка Аліна — в присмерку, на золотому тлі іконостасу, що тьмяно виблискував в червоних „бліках“ блимаючих лямпад, в своєму білому завої-„косинці“ на голові та широких білих нараменниках від попередниці — зарисовувалась легким силуетом янгола, що склав крила й застиг так у побожнім

думанню. Сестричка мала свій улюблений день у Великому Тиждні: Великої Суботу, коли церкву, в якій не відбувались богослужби, приготівляють та прикрашують назустріч Святому Воскресенню.

Того дня вже з самого ранку титар Слинко прислав кошики та пакунки з стьожками, шовковими тканинами й живими квітами. До церкви дозволяли йти не тільки служницям, але й інституткам, що зголосились „по усердію“ (ревно) помагати в прикрашуванні церкви. Тоді все в церкві мили, чистили, не лишаючи ні куточка на стіні, ні найменшої лямпадки. „Головнокомандуючим армії мироносиць“, як жартівливо говорив полковник Унгер, бувала сестра Аліна. Вона ж запропонувала й Ноель взяти в тому участь.

Але ж із того враз мало не вийшло непорозуміння. Ноель зауважила, що всі працюють тільки в самім храмі, в навах, але ж про вітвар немов забули. Був там лише воротар Жозеф, що застеляв вичищені килими. Тому Ноель вибрала найгарніші гіяцинти та кошик конвалій і понесла їх до вітваря. Але на порозі „діяконських дверей“ на неї накинuloсь, вимахуючи руками, кілька служниць з буфетницею Настею на чолі:

— Куди, куди? Що це ви, панночко?

Виявилось, що ставити квітки на православний престіл не можна, як також заборонено жінці приступати до вітваря.

— Бачите, панночко, — говорила, посміхаючись Настя, — у нас жінку вважають за ліпшу від пса, але гіршу від кота, бо ж псам до церкви зовсім не вільно, а кіт сміє й до вітваря, якщо там бувають миші.

Сестра покликкала Ноель покривати аналої (тетраподи) поверх витканих сріблом білих покривал, великопістними, жалібними з чорного оксамиту. Їх скинуть тоді, як процесія вийде з церкви й буде робити обхід коридорами з другого поверху на перший, а потім — другими сходами знову повернеться на другий поверх і увійде до церкви, вже перебраної по-великодньому.

Праця зближалась до кінця. Помалу все в церкві знову ставало таке, як перед прибиранням: сумне, великопістне. Відрізнялися тільки справжні грядки живих квіток перед образами Святих та — замість чорних — білими стьожками прикриті ретязі, що на них висіли ляппади. Змінити запону на царських воротах прийшов діякон Лука. Власне, ніхто ніколи не знав напевне, як він в дійсності зветься. Але що був він дуже подібний обличчям до образу євангелиста Луки, то й дістав від інституток те наймення. В звязку з цим і та інститутка, що читала посеред церкви „Апостола“, мала титул „корови“, бо ж на образі з-поза рамена євангелиста заглядав у його книгу широкочолоий „телець“, що його звали чомусь інститутки коровою.

Увечері в сьомій годині дзвінок покликав усіх спати, бо ж богослужба—великодня „Заутреня“ мала початись опівночі. Вихованки мусіли трохи підкріпитись сном.

Хто мав родину в самому Києві, або поблизу, — ті могли

сподіватись, що їх пустять на великодній тиждень додому. Це бувало звичайно тільки тоді, коли за інституткою приїхав хтось з її родини, вислухав в інституті великодню богослужбу й відбув „розговіни“ у директорки. Чи то молодших сестер з вихованкою, чи то з якоюсь довіреною слугою „відпускати дівці із стін школи“ статут забороняв. Тобто мусли приїхати: мати, тітка, старша замужня сестра чи бабуня. З чоловічого персоналу родини мав той привілей тільки сам батько. Нічого й казати вже про „кузенів“ чи „братів“, а навіть і дідусеві тут не довірялось. Мабуть примара Мазепи ще лякала в Україні тих, хто виховував молодих дівчат.

Католичкам на хвильку блиснула радість: оповістили дозвіл бути на урочистій нічній Службі Божій в міському костьолі. Але була це радість тільки хвилева: з царського палацу не позичили коляс, а в інших повозах, як тільки в „придворних“ кочах із ліврейними льокаями, інститутки, доки були одягнені в шкільний однострій, виїздити не сміли. Тож Ноель вперше в життю бачила великодню Службу Божу в церкві православної.

Була та Служба ще довша, як звичайна, але слухалося її бадьоріше, бо був на ній незвичайний, піднесений, урочистий настрій. Вся залита ясним світлом, блискучими шовками та білими квітками інститутська церква була наповнена „чужими“ — близькими інституток, тими батьками й кривними „щасливих“, що по відправі мали поїхати на тиждень додому.

При вході стояв великий кіш, наповнений свічками, що були перевязані білими стьожками та оздоблені „бутонєрками“ з білими квітками. Чотири старші вихованки роздавали ті свічки запрошеним гостям та інститутському персоналові. Дві інститутки підносили їх на срібній таці кожному, вклоняючись „поясним поклоном“. Подавши одну, відходили знову до коша, брали нову свічку й так само підносили іншій особі. Кожна вихованка, навіть кожна служниця, де там?! — навіть і сам „Танатос“, що розсвічував лямпки, всі до одного мали в руках засвічені, краще чи гірше оздоблені свічки. Тож у церкві — повне море світел, що мигтіли в золоті іконостасу, на білих плямах святкових суконь директорки, інспекторки, клясових дам та в срібних одягах духовенства.

Чудові, на перше вражіння зовсім не церковні, наскрізь просякнуті радістю й урочистістю „київські“ великодні співи славнозвісних Веделевих ірмосів, що ще й досі як слід не оцінені й ніде незнані в Європі, хвилювали, підносили, викликаючи тремтіння серця...

— „Воскресенія день, веселітесь людіє, Пасха Господня, Пасха“... — і серце невільно плигає в грудях, а губи тремтять у радісному усміху...

„Воскресенія день“ — жайворонком дзеленчить сопрано, розливаючи яс і сяйво радісного дня, що його тільки на хвильку затемнює глибока контральтова туга при згадці про „Преісподня землі“, куди „снішел“ Господь, щоб воскресити мертвих. І знову,

тільки зникає та хмарка підземних випарів, — церква наливається вщерть новою радістю, а душа гукає разом з усіма:

„— ликуй і веселися, Сіоне“!..

Ноель, що вже не раз бачила різні візії, реально бачить, як у каскадах світла злітають у піднебзя сяючі Янголи, що ось-ось відсунуть камінь святого гробу...

Отець Феодор, з хрестом у руках, у відчинених „царських вратах“ тяжко дихає, розігрітий обходом у переповнених коридорах, і сяє круглим червоним обличчям.

— „Христос воскрес!“ — не по-церковному, а „розмовно“ оповіщає він і широким знаком хреста благословляє присутніх.

Всі, що в середній наві, радісно й переконано відповідають повним голосом:

— „Воістину воскрес!“

Мов нагнуте вітром у полі збіжжя, все хилиться в пошани до святого хреста. Таж о. Феодор мабуть гадає, що хтось, що стоїть праворуч, не вчув його радісної вістки. Повернувшись, знову благословить та повторяє панотець:

„Христос воскрес!“...

І ті, що праворуч, і ті, що ліворуч, так само схиляються перед хрестом і відповідають радісно:

„Воістину воскрес!“

Ноель жаль, що не розуміє вона чарівного „Слова Івана Золотоустого“. Тільки вухо її схоплює поетичний вираз — „І намеренія ваші цілую“...

Довго ще буде правитись Служба Божа, але... Ноель не дослухала її до кінця. Нечутно до неї наблизилась фройляйн Оттилія:

— Директорка дозволила вам негайно їхати додому.. — шепче вона на вухо. — Йдіть переодягніться. Ваша мама чекає на вас у розмовниці директорки.

Ноель швиденько побігла сходами. Так їй весело, радісно, немов це не в Києві, а в любому монастирі Notre-Dame-de-Sion. Але ж от, і тут може бути радість цієї Святої Ночі, коли й — чужі їй люди — зуміли створити таку святкову й радісну атмосферу, що пройняла і її цілу! А до всього — ще й цілий тиждень поза цими стінами! Тепер вона щоденно ходитиме до костьолу; позатим до вечора буде гребтись в татовій бібліотеці, де вона бачила такі прецікаві речі, а передовсім — Еберса... У вечері ж — напевне будуть їздити до театру, й не може бути, щоб на Святих не виставляли так улюбленої в Києві „Аїди“, „Кармен“, „Йолянти“?... І хто ж міг думати, що так гарно буває на світі? Але це тому, — міркує дівчина, добігаючи до долішнього коридору, — що нині — Свята Ніч...

На сходах і в коридорах — ні душі: всі — в церкві. В тих порожніх помешканнях якомсь самотньо блимають нафтові лампи, розвішені вздовж коридору в металевих колах. — „Чисто, мов папуги!“ — майнуло в думці Ноель, і чогось стало так смішно, що аж зайшлась веселим смішком. Таж, коли взялась за клямку скляних дверей — її сміх раптово урвався й завмер. Ноель від-

кинулася на крок назад, ніби її шпигнули сталлю в груди. До горла підступало щось липке, солоне, дошкульно огидне. Не встигла збагнути, що з нею, тільки інстинктивно піднесла хустку до уст і саме в тій хвилі вирвалась із горла кров...

Мачуха, поривчаста й нервова, почала дратуватись, що дівчини так довго доводиться чекати на самоті. Вона відшукала покоївку директорки й послала її знову до церкви по Ноель. Але, коли Ноель знайшли непритомну на підлозі, близько від шпиталю, — то спершу мачуха хотіла лишити її тут. Однак дівчина так рішуче запротестувала, що її таки відвезли додому. Вияснили всю пригоду тим, що напровесні Ноель звичайно гіршало, до того ж ті „безконечні православні богослужби“... Вирішили домагатися, щоб більше дівчині не веліли бувати на них.

Та вдома неприємний випадок швидко забули. У вітальні чекали мачухи батько та знайомий католицький священник.

Велика їдальня була освітлена всіма можливими світлами та оздоблена, де тільки було, гіяцинтами й азаліями (завжди рожевими, бо цю барву любила *belle-maman*). Навколо парадно накритего стола та заставленого всякими великодніми стравами похажали, поправляючи галузочки хрещатого барвінку, чи фалди настільника, господиня Марія Андріївна та *mademoiselle Astoux* французька „компаньонка“, так звана „дуенья“, що привезла Ноель із Франції до Києва. Старий льскай Еміль (в дійсності Омелько) з коректною фізіономією англійського дипломата стояв біля дверей. Сьогодні з усього почоту слуг він єдиний був вдома. Решті дозволили піти на великодню Службу Божу, одним — до католицького костюлу, другим — до православної церкви.

Приїзду Ноель чекала Маруся, вся завітчана, як на весілля, в цілій каскаді різнобарвних стьожок та в райдузі мерехтливого намиста. Таж Маруся — не була слуга. Маруся була — Маруся, й жадної соціальної приналежності не мала. Був ще вдома машталір Джон, що привіз мачуху та Ноель із інституту.

Ноель не без смаку пробувала спеченого до золотистого кольору гиндика, ковбасу, що навіть у родинях українських чомусь офіційно звалась „малоросійською“, (так само, як і славнозвісний борщ!) і смачні мазурки, у сімох вірцях, як цього вимагав звичай. Посеред них стояла штудерно прикрашена сирна паска, окружена стрункими рядами лікерових пляшок. Був і баранчик із блакитною стьошкою, й порося з хріню у рожевому писочку, і традиційна мучна паска, баби, папушники — та інша їжа. Але для Ноель найсмачніші видавались свячені яйця. Тверді, варені, посипані сіллю й перцем, окроплені свяченою водою й поблагословлені святим словом, що впало на них, — мали вони виїнятковий смак, якого цілий рік були позбавлені.

Дзенькали ножі, бринькали кришталеві пугарі, перелітали малозмістовні слова розмови „для годиться“. Ні тато, ні панотець нічого не мали сказати Ноель, що була їм чужа. За те „дуенья“ не могла дочекатись, коли нарешті Ноель залишиться сама в своїм покої. Одна вона, найнята десь у далекому Провансі дівчина,

вважала Ноель за „свою“. Та була ще друга душа, що так само не могла дочекатись приходу Ноель до рогової кімнати. Це була Маруся. Її вязали з інституткою спомини колишньої щирої дружби та посестринства ще в бабусиних маєтках. Вона так хотіла нагадати минуле, зміцнити ту стару приязнь у новій формі, відчутти теплоту співзвучного серця в цім нуднім саркофагу, де перебувало вкупі не десять чи дванадцять людей, тільки десять чи дванадцять осіб, що не мали нічого спільного з собою, й помічали одно одного хіба що тільки з обов'язку.

*

— Вміння добре приготувляти до іспитів, добродійки мої, у тому, щоб мати свіжу голову й пружну думку. І — не боятись! Бо ж, коли б хтось і мав повну голову знання, але не міг його вчасно витягти й покласти на язик, — не виграє, добродійки ви мої! Не „зубрїть“, не „долбїть“ цілими ночами слово в слово з книжки, а намагайтеся зрозуміти. Так, зрозуміти, між іншим і те, що за три дні підготовки не можна навчитись того, чого не навчилися ви за повних сім літ...

Вихованки останньої кляси обступили професора Малініна. Проводили його аж на пальє: прощались, бо ж це була його остання лекція для них. За два тижні буде перший кінцевий іспит. А там — назавжди попрощаються з інститутом і почнеться... правдиве життя.

Малініна любили. І за людяне відношення до вихованок, і за те, що ніколи „не зривав“ на них поганого настрою в часі лекцій. Не любив він хіба що тільки надто дурних учениць, до яких часами був аж несправедливий. Найдужче ж любили його за те, що вмів викладати так гарно й так цікаво, як правдивий вчитель, вказуючи молоді дорогу до вищих ідеалів. Його предмет — російська література, була тільки тлом. На нім професор по-мистецьки малював прегарні образи, що заохочували читати, вчитись далі, знаги, скільки може людський невгомний дух.

— Василю Миколаєвичу! Дозвольте попрощати у вас вашу світліну на згадку.

— І мені... І мені...

Це була традиція. — Коли скінчилися лекції, перед останніми іспитами, інститутки просили фотографій у тих професорів, що про них хотіли зберегти якнайкращі спомини. Не була це ні офіційна куртуазія, ні підхлібство, тільки вияв щирої симпатії. Малінін, посміхаючись, записував у нотес наймення прохачок.

— Запишіть ще також і Каратову!.. — і кілька свіжорозцвілих галузок білого бузку полетіло на групу інституток. На сходах, що вели з горішнього поверху, стояла княжна Каратова й тримала за два кінці попередницю, повну білого бузку.

— І де ти назбирала такої краси? — гукнула їй найближча її приятелька, Марина Данильчуківна.

Ноель підвела очі на ніжне, як мистецька камея, усмінене обличчя княжни й відразу не зрозуміла, про яку красу мова :

про красу квіток, чи красу молодой подруги? Її золоте волосся було проткане промінням сонця, мов осяяне німбом, очі сміялись і „светлейшая“ стояла в квітках та промінні, як правдивий символ молодости й весни.

— Замов собі такий портрет, — погладила очима гарну зяву Ноель. — Виглядає мов Беатріче, що зустрічає Данта на порозі раю.

Малінін обернувся до Ноель.

— А, правда, ви — наскрізь у нас чужинка! Бачу, що ви знаєте Данта ліпше, як Пушкіна. І дивуюсь.. Бо ж навіть незвичайно для цих стін звучить ваше порівняння.. Повіяло часами ренесансу. — Він замкнув свій нотес і ласкаво подивився на Ноель властивим йому поглядом, прижмуривши ліве око. Від того його обличчя ставало лукаве, але простодушно-приятельське, як у доброго дідуса, що жартує з внучкою. — А скажіть правду: чи таки справді цікава для вас „Божеська Комедія“? Чи не видається вона в наші часи й у ваших літах марудною, або принаймні задовгою з усіма тими реєстрами партизанів Гвельфів, Гібелінів, що нам — людям сьогоднішнім — нічого не говорять?

— Часами відчувається „довготу“, відказала спокійно Ноель. — Дещо є й неясне без відповідних коментарів. Особливо в піснях „Пекла“. Але ж.. але ціла „Божеська Комедія“... вона, як море під сирокком*: чи можна схопити обрис кожної хвили, чи дефініювати їхній колір? А проте загальне вражіння — захоплює й гарне. Хоч, правду кажучи, мені завжди була більш до душі Дантова „Vita Nova“.

Той діяльог перервало шелестіння шовкової сукні. Час був невідповідний на чужі відвідини, а тим часом по пальє проходила чужа, дуже елегантна дама. Порівнявшись із групою, вона злегка вклонилась інспекторові. З-під широкого „рембрантівського“ бриля з величезними чорними струсячими перами, блиснули іскри діамантів і веселий, задержуватий погляд чорних очей.

— Іза!..

Кілька вихованок метнулось до тієї „чужої дами“. Але раніш перед нею виросла, мов з-під землі, мадам Рапне:

— Mademoiselle Метингер! Що все це має означати? З якого приводу — маскарада? А крім того: як ви дозволяєте собі вітатись із паном інспектором?

Іза піднесла до очей льорнет і демонстративно „зміряла“ постать „Шпоньки“:

— Прошу мене не затримувати, мадам. Я заїхала тільки попроситися з подругами. Надолині чекає на мене мій чоловік...

Коли б перед „Шпонтером“ розірвалась бомба, вона була б менше здивована. Та вже ніхто на неї не зважав. Товаришки оточили Ізу. Каратова подала їй бузок, очевидно, наперед знаючи про ту зустріч, інші ж тільки голосно гратулювали. Правда,

* Сирокко (sirocco) — південний гарячий вітер.

ходили чутки, що Іза — заручена, але ж нікому не прийшло на гадку, що вона „ кине такий виклик“ інститутіві...

Без неї вже ходили подружки до „Дворцового Саду“ при-готовлялись до іспитів. Вважалося, що тут зовсім відокремлені вони не тільки від „світу“, а й від розваг та спокус інститутських буднів, із їх pas de geants (гігантичними кроками), орелями, „руськими горками“ і т. ін., що було в саду інститутському. — Тут вихованки вчитимуться пильніше. Таж яке вже там вчення на весні, в розцвілому саді, де зібралось тридцять шість 17—18-літніх дівчат?!

Щоправда, зо дві, зо три були невразливі ні на що, крім науки. Це ті, що вирішили по інституті вступити до вищих шкіл. Інші — насилу прочитували підручник. Одначе більшість не бралося за нудну науку. По дві, по три, ходили інститутки під старими розложистими кленами тінистих алеї, сиділи на лавочках під могутніми яворами, чи стояли під каштанами, що були одягнені у весняний квіт, мов прикрашені тисячами свічок — і творили своєрідну чарівну оздобу старого Києва.

Цього року весна прийшла передчасно. Була буйна й примхлива, як селянська красуня з Півдня. Казали, що це — справжня київська весна, бо по двох-трьох весняних зливах зникли враз і сніг і холод та несподівано зазеленів і зацвів кучерявий Київ.

Ноель сиділа перед великим округлим квітником, де густо розцвіли тюльпани, обрамлені смужкою блідих незабудьок. В думку не вкладались їй мало зрозумілі слова про „Бедную Лізу“, чи „Душеньку“. Натомість пам'ять виповнювала образи блакитних льотосів понад далеким Нілем, не теперішнім, а тим казковим, колишнім, з часів Великого Рамзеса... Ще хвилька — і замість „історії русскої літератури“ в руках опинилась Еберсова „Уарда“. Ще не читала, а тільки мріяла... Але зненацька відчула, що м'яка рука обвилась довкола її вузеньких рамен:

— Дозволь помріяти вкупі з тобою! Si tu veux, faisons un rêve!...

Це сказала „світлейшая“ й сіла тісно коло Ноель. Ніколи вони не були близькі, швидче — навпаки. Але ж — весна, наповнена ніжністю й солодкою тривогою наповняла дівочі серця потребою близькості, порозуміння, ласки, дружби, часто й з відтінню своєрідної закоханості. А це часами зближало й такі вдачі, що собі не відповідали, навіть не мали що сказати одна одній, як це клясично описала св. Тереса в житті черниць...

І знову згадувала Ноель монастирську Histoire Sainte des Anciens („Святе Письмо Стародавніх“), бо ж години й дні зникали непомітно, як легконогі красуні Гóри*, наскрізь осяяні сонцем і завітчані легко облітаючими квітами весни...

Надійшов перший іспит — з релігії, або, кажучи по-інститутському: з „Закону Божого“.

Приготовляючись до цього іспиту, слід було також повто-

* Богині пір року в грецькій мітології, небесні воротарки.

рити і спів: „Іспола еті Деспота... Тон Деспотон... Іспола еті Деспота“!

Мали бо прибути аж два архиєреї та старенький ігумен Видибицького монастиря, з-під Києва. Ігумена Євлогія інститутки дуже любили та звали фаміліярно „Татко Євлогій“, бо ж цей добрячий старець ніколи не забував, як ласкавий тато, при кожній нагоді послати дівчатам різні солодощі з монастирських садків. Суниці, груші, горіхи, кавуни, мед, — це були його привіти для інституток з Видибицького монастиря. Тому вдячні інститутки рішили не зважати на те, що тільки єпископам належить співане грецьке привітання, й так само заспівати „Іспола еті Деспота“, як появиться отець Євлогій, дарма, що він тільки звичайний чернець, а не преосвящений влади́ка. І справді, коли за „братським“ єпископом Плятоном та „михайлівським“ Агапітом з'явилась маленька, суха постать сивобородого о. Євлогія, — інститутки з надхненням виспівали йому тричі „Іспола еті“.

За іспитовий стіл засів цілий конкляв. Крім трьох „високих гостей“ та православного катехита, що й був власне „винovníком торжества“, як жартували вихованки, — були ще представники чужовірців, протестанський пастор Вазен та католицький панотець — Казимир Павловський.

Пастор — штивний, сухий, застібнений майже аж під самі вуха, в довгому чорному сурдугі, чіплявся до кожної вихованки, як суддя на допиті. Його чорні густі брови, як дві п'явки, весь час ворушились над пронизливими сірими соколиними очима. Говорив він голосно та різко, немов німецький „гавптман“ командував у полі. Він враз зауважив, що Ноель кепсько володіє московською мовою й засипав її кількома питаннями. Дівчина, шукаючи в пам'яті відповідних термінів, на хвилику замовкла. На чужих єпископів могло це зробити вражіння, що вона не зовсім знає, про що говорить. Це зачепило вже амбіцію о. Казимира.

Кругленький і якийсь пухкий, з дрібними рисами рожевого обличчя, в короткуватій реверенді й майже все з хусточкою в руці, — нагадував він собою якусь ласкаву панію, що ходить дрібненько, говорить тихенько й — тільки ласкавими словами. Добрий з природи, вибачав він усім і все, а на іспитах сідав при краю стола й прохав „книжечки для орієнтації“ у „винovníка торжества“, — тобто у професора, що з його предмету провадився іспит.

Маючи ж перед очима підручник, коли помічав, що вихованка починає безпомічно „плавати“, — панотець скромненько затулявся книжкою, морщив чоло, і — навіть не дуже криючись, бо ж хто міг його спинити? — слово за словом підповідав розгубленій, аж поки врятовував „потопаючу“.

Щодо Ноель, якою чванився, не потребував уживати того способу, бо мав ліпший.

— Дитино моя! — несподівано перепинив він уже тріумфуючого пастора. — Таж говори бо по-латині; тобі легше буде та й усі тут тебе зрозуміють.

В тих словах був „охоронний пояс“ для Ноель і неприкрита шпилька для лютеранина, бо про нього говорили, що він „в латині нетвердий“.

Ноель вправно й легко почала відповідати, як живою мовою, по-латині, що в французькому монастирі була другою розмовною мовою. Інспектор посміхався з-під вуса. Єпископ Плятон запитав також по-латині про італійське „джі“, що чулося в південній вимові дівчини, й перемінив шкільний іспит на фільольогічну дебатну, мов у середньовічній школі...

Ще раз при письменнім іспиті з російської літератури довелось Ноель пережити неприсні хвилини. Темою задачі були — „Негативні й позитивні постаті в російському письменстві“. Ноель уже вирішила просто покласти перо й не виявляти свого незнання, бо ж ні літератури, ні російського життя вона взагалі не знала — настільки, щоб могла щось річезового сказати на поставлене завдання. Це помітив інспектор і враз подав їй помічну руку:

— Можете взяти типи з ближчого вам Данте! — сказав він, згадавши недавно розмову на коридорі.

Перо Ноель швидко побігло по папері. Таж із її праці дехто був дуже невдоволений. Принаймні мадам Рапне не втерпіла навіть, щоб не прибігти до шпиталю й не висловити Ноель своє обурення:

— Пізно, мадмуазель, робити вам якісь докори, але ж це просто... неможливе! Дивуюся! Ні, ми всі тільки дивуємось! Відкіля приходять вам такі неможливі ідеї?... І як ви гадаєте прожити з ними на світі...

Цю філіпіку викликала задача Ноель, а саме те, що дівчина поставила Франческу да Ріміні вище від Беатріче, бо остання зустріла Данта тільки на порозі раю, залишивши його, щоб він самітньо пройшов і пеклом і чистилищем. Тим часом відданість Франчески не злякалася ні пекельних мук, ні вогненних вихорів.

— І ви зветесь добре вихованою дівчиною! Та вам не годиться навіть вимовити наймення *d'une femme adultère!* (невірної в подружжі жінки!), а ви підносите її на педестал... Це жахливе!.. Ви не можете собі уявити моїх радощів, що нарешті незабаром вас не буде між нами.

Облегшивши своє серце, темпераментна „шпонька“ ображено вийшла з покою.

Не меншу полегшу відчувала й Ноель. Кожен новий день був розірваним очком тієї набридлої сітки, що сплутувала її з інститутом. Кінець справді наближався. Проспівали на останній богослужбі:

— „Святися, святися, Новий Єрусалиме“ — і з тим останнім акордом навіки відійшло в минуле й так зване інститутське „життя“. Щоправда, ще треба було пробути в інституті кілька днів, але їх присвятили вже тільки розривкам та прогулянкам, поки десь по канцеляріях закінчувались усякі формальності.

Не знати, з яких часів, в тих днях вихованки, що закінчили науку, щорічно традиційно відвідували Лаврські Печери, Братський Манастир, Манастир Видибицький і славний Межигорський Спас над Дніпром, за Києвом. А потім приходила урочиста хвиля, по якій паночки, що закінчили науку, розкочувались по світі, і не мали надії колись зустрітись ще, бо ж напевне дальше їхнє життя проходило не тільки по різних містах чи державах, але навіть і по різних континентах.

Ще в тих днях усі вони мали на собі темно-зелений однострій. Але відношення до нього різко змінилось. Ще, як давніш, виходилося з інститутських стін парами в рядах, але вже за мальованою брамою Києво-печерської Лаври вихованки почувалися прогульковцями, туристками, а не школярками.

У „ближніх печерах“ ценці роздали всім учасникам прогульки воскові свічки. Чернець розсвітив свою від лампади, а потім кожній передавав „вогника“ від своєї. Почався довгий похід під землю. Пахло вогкістю, ладаном і свічковим згаром. Гарячий віск капав на руки, маленькі, немов м'які язички свічок тьмяним німбом огортали постагі і вливали в душу містичну шану до святого місця: бо більш, як сімдесят Святих Угодників — говорив чернець — відпочивають „сном праведним“ у цих підземеллях. Дехто з них знайшов тут своє тихе пристановище ще в татарській добі...

Важко човгали тяжкі чоботи на чернечих ногах. Лунав глухий голос, що називав наймення за найменням.

— Святий Прохор „Лебедник“... Не мав що дати вбогим, бо сам не посідав нічого на світі цім. Але з ласки Божої пік хліб з лободи, як люди з голоду гинули, і тим хлібом годував, мов справжнім, вбогий люд хрищений... Як справжнім, — бо ж перестали люди вмирати, насичувались...

— А тут — святий Пимен Многоболісний. З дитячих літ все нездужав „болізними многими, премногими“. Дня єдиного не був неслабий. Аж перед смертю раптово від усіх хворіб сцілився, вийшов із келії і всі келії обійшов, з усією братією посправався. Еге ж... а повернувся до своєї келії, — то як тільки ліг, враз і віддав Богові духа. Підходьте, дівчатка, поклоніться святим мошам...

З ковтка-черпальця у формі хреста подавали напиться води, прозорої й холодної.

— Святий Марко Гробокопатель, що гроби братії копав у печерах сих, пив із цього хреста святого. Їжі ж не споживав жадної. А все ж таки жив і тяжко трудився...

В іншому місці з підземних тьмних схованок виринув чернець у каптурі гостроверхім — „послушник“. Сидів у малій печерці, перед блискучими черепами, під вічною лампадою. Срібним пензлем доторкався він черепа й креслив знак хреста на чолі кожної інститутки...

Так багато було наймень, гробниць і саркофагів, оплетених зворушливою тайною давніх легенд, що Ноель мало що затри-

мала в пам'яті. Але ж вразило її оповідання про святого, що його тіло було поховане насторч.

— Щороку, — розповідав чернець, — сей праведник святий входить у землю на макове зерно. Коли сховається з головою, — буде кінець світу й страшний настане суд...

В більшій печері лежало дванадцять братів.

— Всі вони — малярі, різьбарі, архітекти, що оздобленню церкви святої своїм умінням служили.

Лежали вони рівно, простягшись, як звичайно лежать мертві. Тільки в одного коліно було зігнуте й випиналось вгору.

— Він умер раніш за інших братів своїх. Таж, коли принесли, щоб поховати його улюбленого брата, — мертвий посунувся, назначивши так місце, де мають покласти тіло нового мерця.

Ноель запитала ченця, чи є тут і той святий маляр, якому з'являвся ангел і докінчував початі праці? Дівчина бачила у Пінки образок того чуда.

Чернець зрадів і ласкаво усміхався:

— А як же! Як же!... Розумію: це бо ви Св. Аліпія, панночко, шукаєте! Саме тут, у „Ближніх Печерах“ святи його мощі охороняємо. Покажу вам, покажу. А як же!

Помолились у „печерній церкві“, такій неподібній до тих стародавніх римських катакомб, що недавно перед тим зробили на Ноель незабутнє вражіння. Там вона все чекала зустрічі з тінями Святої Агнеси та Св. Кекилії. Але ж і тут було щось, що робило дуже близькими до тих римських ці екзотичні гробниці. І тут, як і там, повітря було напоєне глибокою чистою вірою; і тут, як і там, та віра підносила із безодні людської немічності до Божого Світла... І там, і тут — той самий „синівський“ голос гукав:

— Аввал*...

Вийшли на земну поверхню. Крита галерія провадила тепер до печер „дальніх“. Піддашшя тяглись глибокою долиною, повною зелені й цвітучих дерев. Це був чернечий овочевий сад.

— Криниця Св. Антонія Печерського, — показав чернець на білу невеличку каплицю, з сяйливим золотим хрестом над нею.

Ноель видавалось, що вона химерно трапила на збільшену до природніх розмірів заставку-мініятуру, де фантазія майстра-ченця втілила в одно і уяву раю, і земську тишу тієї „пустині“, що на ній тужить захоплена Божими речами людська душа.

Далі оглядали низану перлами чудотворну ікону Успення. Навмисне спускали її для інституток на ретязях додоу. Два ченці стояли по боках біля „царських врат“. І знову одна-по-одній підходили туристки до реліквії.

Вже сильно втомились. Боліли ноги, трохи хиталось у голові, хотілось їсти й чавила духота. А все ж бажала не одна, щоб той день був якнайдовший. І — нова несподіванка: інсти-

* Отче! (по-арамейськи).

туткам подали правдивий чернечий пісний обід за довгими столами, під старезними деревами, на монастирським дворі.

Ченці у синіх попередницях принесли гори чорного хліба й дерев'яні ложки з вирізьбленою рибкою на держалні.

Смачний був той пісний борщ лаврських монахів із оливками та грибами. Та й позолочена майстерним смаженням на олії якась велика риба, — бо шматок її вкривав цілий таріль, — смаком не вступалась перед борщем. На столах з'явилися великі скляні жбани з темним, іскристим квасом, що був приємно холодний і щипав за язик.

— Пийте, дівчатка, пийте! — припрошував старий чернець, доливаючи склянки. — Потім, — усміхався добряче, — продрімаєтесь у садочку на мураві, — Тільки ж — далі радив, жартуючи, — не співайте надто голосно: адже — тут монастир!

Але ж жарт-жартом: від того квасу, чи може від сонця, весні й радісної тиші довілля, — хотілося і сміятися і співати. А декого втомленого й до сну хилило.

Ноель сподобалась ложка з рибкою: чи не можна було б таку купити собі на пам'ятку? Ініціатива враз найшла багато прихильниць, і за хвилину чернець приніс цілий кошик нових ложок, за які заплатила гуртом клясова дама.

Інститутки вже „освоїлись“ у монастирі. Видко, що й ченцям ті гості не набридали. Тож один піддав думку, щоб поглянути на годівлю коропів у монастирських ставах. Взявши ціле відро вареної гречаної каші, попровадив він інституток до ставів. Там, над першим ставом був дерев'яний місточок, як на японських малюнках, на містку ж, на стовпчику висів дзвінок. Ченчик задзвонив — і враз на срібlistий голос дзвінка почали надпливати до містка коропи. Великі, неповоротні, виблискували вони у спокійній воді, мов злитки старого золота. Ноель зворушив цей образ, нагадавши їй чудесну проповідь до риб Святого Антонія Падуанського. Тим часом чернець кидав риbam жмені каші, а риби поспішали, щоб вхопити їжу, штовхали одна одну, видирали одна одній з рота зерна гречки. Завятіші навіть виплигували вгору, викидаючись на поверхню, і враз падали з плюскотом, роблячи довкола себе широкі круги.

Завваживши, що кожна інститутка, немов квіточку, тримала в руці куплену ложку, якийсь чернець не втримався й порадив:

— І що там — звичайні ложки?! Ви, дівчатка, купили б собі намиста. О, погляньте тільки, під монастирем, коло брами, які веселки висять у продавців! Аж очі в себе вбирає! Це дарма, що ви — панянки, таж може таки закортить колись влітку вишивану сорочку одягти. Тож як тоді без намиста?!

Чернець казав правду. Коли інститутки вийшли вже за монастирську браму, де було багато рундуків із намистом, образами і різним дрібязком для прочан, то жадна не встоялась проти спокуси. Навіть солідна й сивоволоса фройляйн Оттилія — і та купила кілька блакитних мерехтливих разків:

— На Різдво прикрашу собі ялинку... — зідхнула та додала сентиментально, — і згадаю сьогоднішній гарний день та вас усіх, котрим, зрештою, я завжди бажала тільки добра...

*

Повелась і прогулька до Видибицького Манастиря.

Казково виглядали кобальтово-сині монастирські бані із золотими зорями серед ситої зелені садів над гнідорожевими кручами, що хилилися до Дніпра. Але тут уже не було тих чарівних Лаврських відгуків сивої старовини і зворушливо-свіжих старезних легенд та старовинної закраски і теперішнього, буденного чернечого життя. Навіть відома легенда про поганську трагіку, звязану з тим місцем у давній старовині, коли то тодішні побожні поганивзивали потопаючого Перуна — „Видибай, боже!“ — остаточно вивітрилась і закрилася безповоротно клубами візантійських переказів. Ніхто навіть приблизно не міг показати місця, що було звязане з тією згадкою легенди й історії.

Старенький ігумен, що чомусь нагадував Конфуція в чернечій рясі, зустрів інституток у старому, тінистому саді біля великого столу. На столі лежали чималі купки невеличких, горорізьблених з дерева, зарамованих під склом образків. Були це тільки образки Пречистої Диви Марії, найріжнотонніші зображення Матері Божої, що їх почитають в Росії та в Україні. Свята Покрова: Іверська — колишнє „паладіум“ грузинських — іберійських — царів, перенесене переможцями до Москви, й Горбанівська з Полтави, „Утолі моя печалі“, також знана українська „Козельщанська“, де малий Ісусик тримав у ручці не „державу“ чи берло, а скриню з ліками, подібну до коробочки з акварелями, та багато інших.

Інститутки підходили гусаком одна по одній. Ігумен Євлогій кожному благословляв образочком, а потім два ченці провадили гостей далі в глибину задуманого поетичного саду, вкритого килимом густої трави, що грала ріжнотонними барвами на соняшних прогалинах і в затемнених коронами дерев місцях.

Ноель докладно не уявляла собі, як має привітатися з ігуменом. Глянула на простягнену до неї висохлу руку й персня на ній не побачила. Тож не було в що цілувати, а тому вона зо спокійним сумлінням стисла старому руку й увічливо вклонилася. Отець Євлогій притримував її руку й ласкаво промовив.

Бачу, панночко, що ви — чужовірка. — Його бліде обличчя зморщилось у дрібнесенькі морщинки, немов по спокійному стані пробігла орябина від легенького вітерця. — Таж памятаю вас: це бо ви так говорите по-латині, як у рідній мові!

Але до них уже підійшла клясова дама й намагалася „всвітлити непорозуміння“ з приводу неналежної поведінки Ноель. Таж ігумен враз припинив:

— Але, але... Де ж там непорозуміння?! Навпаки! Я теж ще не забув латини й панночка мабуть не відмовитья розповісти мені щось про далекі країни. Ви ж, кажуть, і Рим бачили, і в ка-

такомбах були... То, коли нікуди не поспішаєте, — присядьте тут на хвильку, а потім поговоримо.

Ноель сіла біля ігумена, а він, переглянувши кілька образків, і знайшовши бажаний, подав його дівчині та промовив уже по-латинськи:

— Цю візьміть собі на памятку. Це з Софійської „Нерушимої стіни“ — Премудрість Божа. Вона вам буде ближча, бо ж без Ісусика, як більшість ваших римських.

В саду чекала інституток несподіванка...

— Еге ж! — це я її навмисне для вас приховав! — посміхався ласкавий господар.

— Пізнайтесь, поприятелюйте!...

На той самий час, коли прийшли інститутки, була запрошена найвища кляса київських єпархіялок, переважно доньок православного духовенства, що вчилися у тім духовнім дівочім семінарі. Всіх гостей розсадили за довгими столами, чергуючи інститутку з єпархіялкою. Інститутки здивувалися, побачивши майже той самий „свій“ однострій на єпархіялках, що мали тільки іншу — вишнево-гніду барву суконь. Спочатку дівчата ніби соромились одні одних, не зважаючи на те, що отець ігумен усі умовляв „бути, як вдома“, а на столах усе виростали й виростали різноманітні смачні речі, які приносила ціла армія ченців та послужників. Нарешті на поміч ігуменові прийшла кругловида, дуже симпатична клясова дама єпархіялок, що почала обходити дівчат, кладучи кожній на тарілочки варення та великанські ягоди з битою сметанкою. Потрохи там і тут проривався свіжий сміх, навязувалась розмова. А щоб дівчата почували себе ще вільніше, ігумен порадив брати мисочки й тарілочки з собою та йти просто на шовковий моріг, „захопивши з собою й приятельку“.

— Там будете чутися пустельницями, тільки в межах манастирського саду...

Коло Ноєлиної сусідки лежав своєрідний образок Пречистої Діви, що мала ніби три руки.

— Так, так, — помітила єпархіялка зацікавлення. — Це образ так званої Богородиці-Троєручиці. Дуже рідко його подибується. Прошу, погляньте.

— Цікаво, дуже цікаво! — говорила тим часом Ноель. — А чи не приходять вам на думку, мадмуазель, що тут мабуть є вплив Індії? Так, як скажім, для прикладу, образ „Тримутрі“, або посвятної „Ганги“?

— Можливо. Я про це не можу вам нічого сказати, — трохи почервоніла єпархіялка й відразу запитала сама:

— А дозвольте спитати, чому ви говорите „Ганга“? Очевидно, це ви про річку Ганг? Правда? — і враз додала: — Я з великою цікавістю читаю про Індію й навіть дуже хотіла б, щоб у нас були помітні індійські впливи.

— Можливо, що ви тих впливів маєте більше, як видається спочатку, мадмуазель.

Еспархіялка торкнулась Ноєлиної руки:

— Навіщо ви мене звете — мадмуазель? Це якось так... далеко й холодно. Мене зовуть Тайоня. Тобто — Таїса.

Це дуже зацікавило Ноель. Бо ж вона з таким захопленням прочитала нещодавно „Таїс“ Анатолія Франса, яку принесла їй до інституту мачуха. Сама belle maman, щоправда, з книжкою наперед ближче не зазнайомилась, але ж, перегортаючи листки, побачила, що мова у ній про пустинників у Тебаїді й вирішила: — „Це — саме лектура для Ноель“ — та й принесла її до інституту, де таким чином опинився не тільки заборонений для інституток твір, але ж і книжка, що є „на індексі“. Одначе пожна дівчина, не розуміючи багатьох місць у книжці, не вичитала нічого злого в еретичнім творі великого мистця слова. Тому й відразу почала переказувати зміст своїй новій знайомій.

— Яку ж прекрасну святу патронку ви маєте. Читали ви про неї у Анатолія Франса?

Але Тайоня не любила читати „Житій Святих“:

— Вони бо всі так нудно писані, й всі — про муки... Невже ж святим не можна бути без тортур, або на доказ святости конче потрібні чудеса? Мені здається, що для святости насамперед konieczна велика сила волі? Правда?

— А певне, — переконано відказала Ноель, — кожен святий це передовсім твердий характер. А що ж ви читаете?

Тайоня нещодавно прочитала „всього Белінського“ і навіть „Что делать?“ Чернишевського.

— Це — річ заборонена цензурою, — виразно подивилась вона на Ноель. — Її так само тяжко дістати, як і „Ткачів“ Гавптмана. Ми можемо роздобути такі речі тільки від знайомих семінаристів, яким можна бачитись із нами у неділі в розмовниці.

Дівчатка поставили на столи опорожнений посуд і, взявшись попід руки, вільно похажали по доріжках саду. Тепер уже розмова ставала жвавіша.

Кожна бо була повна мрій про той новий світ, що на його поріг мали стати вже завтра. Тайоня розповідала про свою постанову на осінь записатись на медицину, щоб нести на село реальну поміч тим тисячам істот, що під тим оглядом у гірших умовах, як парії в індійських пралісах.

— Бо у нас, коли баба Параска застудиться, — то вже кашлятиме до самої смерті. А коли якийсь дід Охрим вивихне ногу, то — його щастя, якщо тільки кульгатиме весь останок свого життя. Ні, баби-шептухи доведуть його до повного каліцтва й приневолять зазнати несчислимим мук. А вже про породіль — нічого й казати... Страшно у нас на селі...

— А хіба нема лікарів, шпиталів, черниць-жалібниць? — уявляла собі Ноель українське село на взірць якогось Pierre-Latte в департаменті Дром чи Високих Піренеїв.

Тайоня замахала руками.

— Звісно, що нема! Але, хоча б і було їх більше, то замало їхнього знання, а навіть чесноти, чи доброти. Треба вміти

підійти до селянина, а особливо — до селянки. Треба насамперед вміти до них заговорити по-їхньому, викликати у них, за-турканих, скривджених, підзорливих — довіря й приязнь. А без цього нічого не варті найліпші порошки та плястри...

При кінці розлогого саду, біля криниці, відпочивали гурти прочан. На яскравій молодій траві виглядали як розцвілий мак.

— Ось ваші майбутні сільські овечки, — вказала Ноель на прочан. — Може навіть із вашого або близького села. Хочете: підійдемо ближче, подивимось?

Тайоня з докором глянула на свою нову приятельку. Потім спустила очі й глянула знову.

— Я люблю сільських людей, — вияснювала Ноель, гадаючи, що єпархіялка соромиться підійти до прочан, — вони бо прості й безпосередні, мабуть і в добрі, так само, як і в злі. Згадую, як ближче я їх бачила в Піренеях. На прощах, на святах, ярмарках. Навіть раз я співала з ними, танцювала. І мені здається, що їхнє життя куди щасливіше, як наше. А втім я почувую до них і деякі обовязки... у нас, в Піренеях...

— „У нас, в Піренеях...“ — сумно протягла Тайоня. — Ви бачте, я забуваю, що ви — тут чужинка, тож ви й не можете знати...

— Що саме? — затрималась Ноель.

Таїс уже весело всміхалась:

— Того, що оті червоні „рубашки“ і „сарафани“ — кацапські, а не наші. То — кацапи з якоїсь курської чи танбовської губернії. Дивіться: вони всі в червоному. Про них і та приказка зложена, що „дурак красному рад“. Ми здалеку їх розпізнаємо. — І вона почала викладати, яка різниця між москалями та українцями в мові, вигляді, звичаях, психології. Оцінка в усіх напрямках була негативна для москалів.

— Але ж, чому ви самі говорите їхньою мовою. От і зомною...

Тайоня знизала плечима:

— Мушу! Мусимо! А ми? — Я ледве знаю по-французькому, а ви ж чи й чули коли українську?

— Тобто ту, що нею говорять тутешні селяни?... Отже я дуже рада, що ви помиляєтесь: певне, що я не говорю нею гірш, як московською.

— Та невже? — радісно здивувалась єпархіялка, відразу перейшовши на українську мову. — Таж у нас тепер така доба, що й вдома „корінних“ людей не знайдеш, які знали б рідну мову. А ви ж для цієї Землі, виходить, зовсім чужа! Як же це можливе?

— Мене вчить Маруся. А ще раніш — птичниця наша, баба Северина... Та баби вже нема. А Маруся й тепер у нас, вдома. Вона не хоче говорити ні по якому, тільки по-українському, або, як тут усі говорять, по-малоросійському.

— Хто ж це Маруся?

Ноель почала докладно розповідати про дівчину, про милу бабу Северину з бабуниного маєтку. Таїса слухала з величезним зацікавленням. А наприкінці сказала:

— Я ніколи не сподівалась, що Видибицький монастир дасть мені стільки вражінь.

— Та що ж тут особливого?

— А те, що ви розповіли про бабу Северину та про вашу Марусю. Це так страшенно мене підсилює і вливає в моє серце невисказану бадьорість і віру. В цьому ж бо є очевидна містика...

— А саме? — запитала Ноель.

Тайоня трохи поміркувала, а потім сказала:

— Не можна так швидко все це вам розповісти. Але скажу коротко. Мені здається, що ота баба Северина — це є прастара Земля Українська, зрезигнована аж до повної байдужости, інертна до всього й усіх, хто робить її своєю слугою й користає з її величезних природних властивостей... Але ж вона, дарма, що зрезигнована й відстала від поступу інших сусідніх земель, вона вперто береже свої дукачі, плаhti, намиста, вірування, казки, співи, внутрішні звичаї, ці найдорожчі свої скарби, і ними прикрашує та оздоблює молодь... Так на всякий, мовляв, випадок, як і той дукач, що вона вам подарувала, а ви його берегли увесь час і в далеких Піренеях...

— Цікаво! — сказала Ноель. — Ну, а Маруся?

— А Маруся? — Маруся — це наша стихійна сила, дужа, повна життєвої енергії, здібна до всього доброго, але оспала, чи — певніш — ще непробуджена... Знаєте, як у тій казці про „сплячу красуню“, чи сплячу царівну, що її стережуть...

— Гноми! — підказала Ноель.

— Ну, гноми... Або... ми — пігмеї...

— Ні, ні, — усміхнулась Ноель. — Не кажіть так, — і стисла Тайоні руку. — Ви, й ті, що, як ви, будуть учитись, щоб полегшити долю цього люду, ви відиграєте роль того казкового „принца“, як його у вас звать? — „Prince Charmant“, тобто „Принца Чарівника“, що ту принцесу збудить із сну...

— Це ви гарно сказали, Ноель! — Але... ах!... Чому б і вам не бути вкупі з нами?... Адже ще ж питання: чи „ваші“ Піренеї, чи може „ваша“ Україна?...

В тій хвилині до них підійшла клясова дама:

— Час додому, мої дами!

Та згадка про дім трохи запізнилась. Ледве дівчата повбігали під монастирські піддашшя, як скрізь потемніло, наче враз наступив вечір. За хвилину ж чорне кучеряве небо кинуло на втомлену землю цілі водопади, ніби хтось грізний і нетерпеливий дуже поспішно і з великим грюкотом повідчиняв нараз усі небесні заставки. Дороги, мов окопи, виповнилися вщерть, з круч летіли на діл водяні суцільні запони, а тим часом вже промите, зеленаве ясне небо всміхалось одним кутом своїх уст до перелюканої й змоклої землі. За хвилю сонце пражило, як

і перед тим, а в саду, п'яному від пахощів, цілою оркестрою співали незлічимі пташки, розрадувані чи тим, що дощ прийшов, чи тим, що він уже минув.. І було щось стародавнє, стихійне в тому грізному й раптовному вибуху природи. Немов блискавична згадка про минулі давні віки, коли володів цією землею ще той, скинутий з Видибицької Кручі, Перун.

Ноель і Таїс розлучились як щирі приятельки. Записали свої адреси, заголовки книжок, які мали прочитати за обопільною порадою, і жаліли, що вже напевне ніколи не доведеться зустрінутись знову.

— А може?... Може — говорила Таїс. — Я все вірю в те, що ліпше. Отже вірю, що й ми здибаємося ще в залі анатомічного театру медичного факультету...

Г. Костельник

РАДІО

Людська штука й природа повінчалися найновішим вінком. Вінком, сплетеним з божеських — електричних хвиль. Людина застала їх переносити свої слова, свій голос — „без часу“, а по цілому світі.

Невелика скриньочка схоплює голоси з цілого світу. Говорить усіма мовами, співає, грає. Слухаєш, кого хочеш.

Телеграф був перший вершок на горі цього людського поступу, грамофон — другий, бездротний телеграф — третій, а радіо — четвертий, найвищий вершок.

Справедливий еси, Боже, що це винахід наших часів, коли зубожілий і розсварений та заляканий світ „замкнений“ — а радіо вищим способом „відмикає світ“.

Я сказав до дітей, коли купив радіо: Не можете йхати у світ, то нехай світ сам приходиться до вас — своїми голосами, щоб ви чули німця й англійця, француза й італійця й Бог зна кого. Хто мало бачив і чув, мало знає — збагачуйте своє знання світу.

*

Думки кожної людини йдуть своїм шляхом — розливаються з тієї висоти, де хтось стоїть, як і зірохоплює світ з тієї висоти, де хтось стоїть. Я йду за моїми думками.

Справедливий еси, Боже, хоч ми щораз більше нарікаємо на Твою несправедливість; премудрий Ти, хоч ми раз-у-раз губимо в світі нитку Твої премудрости й лякаємося: що це? Ось радіо доказом, що все наше горе й терпіння можуть бути „накриті“ й „перемощені“ якимсь вищим способом — як радіо відмикає замкнений світ: сидиш у хаті, а світ сам приходиться до тебе... Здавалось би: абсурд, неможливе, чудо... Але ж світ — це система чудес. Не видно чудес у світі тільки з перспективи „чуття сірої буденщини“, що не вміє читати Божого письма,